

EKONOMIA I FINANSE

Barbara Pawłowska

WOKÓŁ PRZYSZŁOŚCI SEKTORA BANKOWEGO W POLSCE W DEKADĘ PO KRYZYSIE SUBPRIME¹

[**słowa kluczowe:** kryzys subprime, banki, cykl koniunkturalny]

Streszczenie

W artykule przeanalizowano istotne przyczyny oraz skutki światowego kryzysu finansowego oraz przedstawiono płynące implikacje z kryzysu subprime dla sektora bankowego na przyszłość. Z perspektywy globalnej jako główne przyczyny wskazano: niedostateczny nadzór nad rynkiem finansowym, konflikt interesów pomiędzy pryncypałami a agentami, ryzyko związane ze zbyt „innovacyjnymi” instrumentami finansowymi. Skutki będące następstwem kryzysu są ogromne, najistotniejsze z nich to: załamanie koniunktury gospodarczej, drastyczny spadek notowań papierów wartościowych, spadek zaufania do rynków finansowych i sektora bankowego. Implikacje płynące z tych doświadczeń to: konieczność wzmocnienia nadzoru nad rynkiem finansowym, zmniejszenie skali instytucji finansowych, odzyskanie zaufania do banków, rola polityki monetarnej i fiskalnej w amortyzowaniu zagrożeń i eliminowaniu nierównowag na rynku finansowym.

1. Wprowadzenie

Światowy kryzys finansowy rozpoczął się w Stanach Zjednoczonych Ameryki w 2008 roku, którego symbolicznym początkiem był upadek jednego z największych banków inwestycyjnych Lehman Brothers. Następnie objął on swoim zasięgiem kraje rozwinięte, jak i rozwijające się oraz wywołał największą zapaść gospodarczą od czasu Wielkiego Kryzysu z lat 1929-1933.²

¹ Subprime – o większym natężeniu ryzyka.

² F. Moshirian (2011), *The global financial crisis and the evolution of markets, institutions and regulation*, „Journal of Banking and Finance”, vol. 35, nr 3.

M. Shahrokhi (2011), *The Global Financial Crises of 2007-2010 and the future of capitalism*, „Global Financial Journal”, vol. 22, nr 3.

W dekadę od wybuchu kryzysu finansowego najważniejszą sprawą wydaje się udzielenie odpowiedzi na kluczowe pytanie:

– czy rząd oraz sektor bankowy podjęli optymalne działania zapobiegawcze, aby uchronić gospodarkę przed skutkami podobnych kryzysów w przyszłości?

Diagnoza przyczyn kryzysu, inwentaryzacja skutków oraz wskazanie rekomendacji na przyszłość mają olbrzymie znaczenie dla przyszłości instytucji finansowych i sytuacji gospodarczej. Kwantyfikowanie przyczyn i skutków oraz podjęcie działań zapobiegawczych są potrzebne, aby podobnym kryzysom przeciwdziałać w przyszłości oraz zminimalizować ich skutki dla gospodarki jako całości.

W tak zarysowanym kontekście, celem artykułu jest wskazanie istotnych przyczyn światowego kryzysu finansowego, jego skutków oraz sformułowanie istotnych rekomendacji na przyszłość z perspektywy upływu 10 lat od jego wybuchu.

2. Przyczyny i skutki kryzysu subprime

Światowy kryzys finansowy wywołany zapaścią na rynku nieruchomości w USA był powodem głębokiej recesji i o mało nie doprowadził do upadku całego systemu finansowego. Niektóre instytucje finansowe zbankrutowały, inne były ratowane pieniędzmi podatników, natomiast rynki akcji uległy załamaniu.

Podstawową przyczyną kryzysu był niewątpliwie brak szeroko rozumianych instytucji, przejawiający się w niedostatku odpowiednich regulacji i odpowiedniego nadzoru nad sektorem finansowym. Przyjęcie założeń, że banki same najlepiej potrafią zadbać o swoje interesy i zabezpieczyć się przed ryzykiem oraz że są zbyt duże, by upaść (*to-big-to-fail*), a ingerencja nadzoru mogłaby przynieść więcej szkody niż pożytku było niewłaściwe.³

Patrzenie na instytucje w ten sposób, co wiąże się z ich ratowaniem bez względu na wszystko, wpisuje się w koncepcję tzw. kasyno-kapitalizmu, zakładającą minimalizowanie udziału kapitału własnego w instytucjach, które posiadają bardzo dobre ratingi. W efekcie przed wybuchem światowego kryzysu finansowego poziom lewarowania w wielu międzynarodowych instytucjach finansowych był bardzo wysoki.

Jako następną z licznych przyczyn należy wskazać pomijanie rekomendacji Międzynarodowego Funduszu Walutowego (MFW) dotyczących konieczności cen-

³ E. Andrews (2008), *Greenspan concedes error on regulation*, „The New York Times”, October 23.

tralizacji i wzmocnienia nadzoru. Paradoksalnie kolejną z przyczyn był negatywny wpływ Nowej Umowy Kapitałowej (NUK), zwanej Bazyleą dopuszczając do nadmiernego lewarowania, która w założeniu miała polepszyć zarządzanie ryzykiem i zmniejszyć ryzyko systemowe sektora bankowego. Bazylea zwiększyła nacisk na modelowe zarządzanie ryzykiem, opierając się na ratingach kredytowych z przeszłości. Przyczyną kryzysu finansowego był również spektakularny rozwój innowacji finansowych.⁴ Okazało się jednak, że innowacje finansowe odwrotnie niż oczekiwano zwiększyły ryzyko niestabilności całego systemu. Innowacje finansowe pozwoliły również na ogromne zwiększenie dźwigni finansowej.⁵ W wielu największych amerykańskich i międzynarodowych bankach przekroczyła ona relację 40:1.⁶

Przykładem takich innowacji są instrumenty pochodne *credit default swaps*, które zostały zaprojektowane z myślą o zabezpieczeniu się przed ryzykiem, natomiast straciły one zależność od realnej gospodarki.⁷ Instytucje finansowe zaczęły upływniać instrumenty pochodne, które stanowiły zabezpieczenie kredytów hipotecznych, co wywołało redukcję ich cen.⁸ Aktualnie w Polsce został wyznaczony wskaźnik dźwigni (bufor dla globalnych banków o znaczeniu systemowym), który stanowi uzupełnienie wymogów kapitałowych ważonych ryzykiem, zapewniając zabezpieczenie przed niezrównoważonymi buforem kapitałowym poziomami dźwigni oraz ograniczając ryzyko związane z ryzykiem modelu (przez banki stosujące modele wewnętrzne) i niedoszacowaniem wymogów (przez banki stosujące standardowe metody pomiaru ryzyka). Wskaźnik dźwigni musi być pokryty kapitałem Tier I i został ustalony na poziomie 50% wartości wymogów.

Źródłem kryzysu była również sekurytyzacja aktywów, instytucje finansowe udzielające pożyczek mogły następnie odsprzedać je osobom trzecim, przeno-

⁴ Wojtyna A. (2011), *Gospodarki wschodzące w obliczu kryzysu finansowego – duża odporność czy podatność* [w:] A. Wojtyna (red. nauk.), *Kryzys finansowy i jego skutki dla krajów na średnim poziomie rozwoju*, PWE, Warszawa.

⁵ M. Banajski (2009), *Upadłość banku inwestycyjnego Lehman Brothers*, [w:] P. Maśkiewicz (red.), *Międzynarodowe bankructwa i afery bankowe*, SGH Oficyna Wydawnicza, Warszawa.

⁶ Wartość aktywów do wartości kapitałów własnych. Warto podkreślić, że 20 lat wcześniej dźwignia finansowa nie przekraczała poziomu 15:1. W okresie kryzysu duża część banków inwestycyjnych miała dźwignie przekraczające 50:1, a niektóre fundusze hedgingowe posiadały dźwignię w wysokości 100:1.

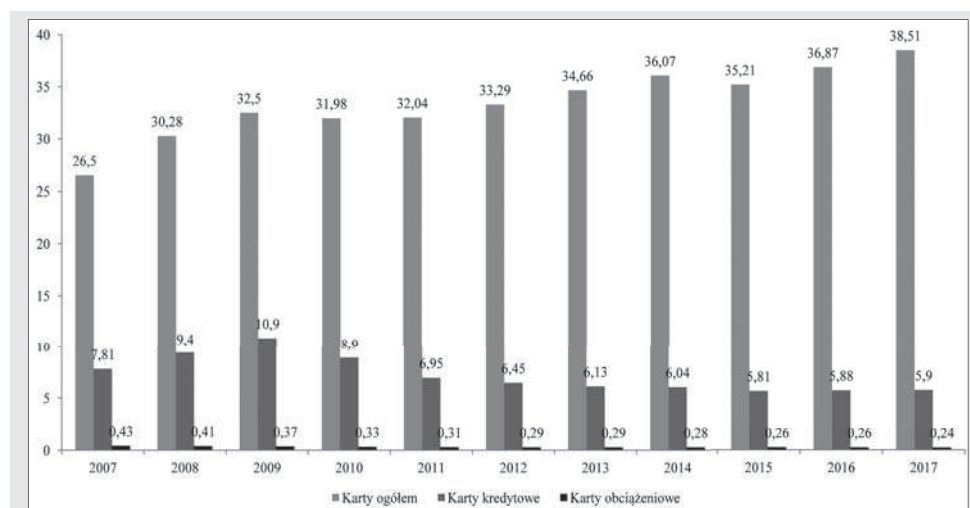
⁷ CDS (*credit default swaps*) – instrumenty, które miały zabezpieczać nabywców rządowych lub korporacyjnych obligacji przed ryzykiem bankructwa emitenta. Zaczęto emitować CDS bez związanych z nimi realnych zobowiązań, spekulując ryzykiem przedsiębiorstw i całych państw.

⁸ A. Małkiewicz (2010), *Kryzys. Polityczne, ekologiczne i ekonomiczne uwarunkowania*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

sząc tym samym ryzyko na nabywców tych aktywów. Możliwość sekurytyzacji kredytów i pożyczek hipotecznych spowodowała, że na początku 2008 roku tylko 40% aktywów pozostawało w portfelach banków udzielających te produkty⁹. W związku z przeniesieniem ryzyka kredytowego na inne podmioty lub osoby, instytucje bankowe przywiązywały mniejszą wagę do wiarygodności i zdolności kredytowej kredytobiorców (pożyczkobiorców). W okresie hossy, kredyty hipoteczne były udzielane osobom nieposiadającym aktywów (majątku), dochodów, czy zatrudnienia (*no assets, no income, no job*).

Ponadto badania prowadzone na gruncie ekonomii behawioralnej i finansów potwierdzają także, że istnienie kart kredytowych wpływa na wzrost konsumpcji i spadek oszczędności, nabywcy dóbr i usług łatwiej wydają „wirtualne” pieniądze niż gotówkę.¹⁰ Raport Związku Banków Polskich przedstawiający sytuację na rynku kart bankowych wyraźnie wskazuje na zwiększanie się obrotu bezgotówkowego z udziałem kart o różnym charakterze. Na wykresie pokazano wzrost wolumenu kart płatniczych od roku 2007 do roku 2017. Dynamika wzrostu kart kredytowych i debetowych (obciążeniowych) w tym okresie wynosiła 145,3%.

Wykres 1. Zestawienie kart płatniczych posiadanych przez klientów w Polsce w okresie 2007-2017 (mln sztuk).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportu Związku Banku Polskich, marzec 2018 r.

⁹ W końcu ubiegłego wieku 85% udzielonych kredytów i pożyczek hipotecznych pozostawało w bilansie udzielających ich banków.

¹⁰ D. Ariely (2009) *Predictably Irrational: The Hidden Forces That Shape Our Decisions*. Harper.

Zbieżne poglądy w kwestii przyczyn kryzysu głoszą ekonomiści neoklasycyjni i neoliberalni m.in. J. Taylor, którzy wskazują na znaczące odejście od „reguły Taylora” zarówno w Stanach Zjednoczonych Ameryki, jak i w innych państwach rozwiniętych.¹¹

Również brak dostatecznego nadzoru zarówno ze strony państwa, jak i właścicielskiego były w istocie ważnym źródłem kryzysu.

Przechodząc od najistotniejszych przyczyn do skutków należy zauważyć, że konsekwencje światowego kryzysu finansowego były odczuwalne na wielu polach: niski wzrost Produktu Krajowego Brutto (PKB), brak zaufania do instytucji finansowych czy zachowawczość inwestorów to tylko niektóre z niekorzystnych zjawisk po kryzysie subprime. W wielu sytuacjach ten stan nie uległ zmianie, a nawet pogorszył się w wyniku upadku instytucji z przyczyn *moral hazard*.

Spektakularny wzrost gospodarczy w latach 2004-2007, zwłaszcza na tzw. rynkach wschodzących (*emerging economies*) doprowadził do wielu nierównowag. Funkcjonowanie i stabilność sektora bankowego zaburzyła rażąca nierównowaga na rynku nieruchomości (tzw. bańka spekulacyjna). Dotychczasowy stabilny trend wzrostowy na rynku nieruchomości zaczął w szybkim tempie rosnać, od 2003 r. wzrost cen i kredytów stymulował szybki wzrost nieruchomości (budownictwa mieszkaniowego), doprowadzając do braku nabywców, a w efekcie do spadku cen nieruchomości. Wysokość zaciągniętych kredytów niejednokrotnie była wyższa od wartości nieruchomości. Tym samym w przeciągu jednego roku ceny nieruchomości w USA spadły średnio o ponad 20%.

Kredyty hipoteczne oraz ustanowione na ich podstawie hipoteki, były adekwatne tak długo, dopóki wartość nieruchomości nie wykazywała tendencji spadkowej. Obniżenie cen nieruchomości sprawiło, że wartość zabezpieczeń spadła, a banki nie posiadały adekwatnych zabezpieczeń w relacji do wolumenu udzielonych kredytów. Zatem zostały zobowiązane do absorbowania ryzyka poprzez tworzenie dodatkowych rezerw, które generowały wysokie koszty. Dodatkowo sytuację pogarszała wcześniejsza presja na stały wzrost akcji kredytowej i zyski banków, prowadząca do udzielania kredytów osobom posiadającym nieadekwatną zdolność kredytową do skali ryzyka oraz mających negatywną historię kredytową (wiarygodność).

W konsekwencji pojawiły się trudności w spłacie kredytów przez dłużników, co przełożyło się na pogorszenie płynności kredytodawców. Doszło do poważnego kryzysu zaufania na rynku finansowym. Na zawirowania i spadki cen na

¹¹ J. Taylor (2010), *Zrozumieć kryzys finansowy: przyczyny, skutki, interpretacje*, tłum. Ł. Goczek, WN PWN, Warszawa.

rynku nieruchomości natychmiast reagowały światowe giełdy spadkami notowań cen akcji i instrumentów pochodnych. Turbulencje i załamanie na rynku amerykańskim szybko przeniosło się na rynki finansowe innych krajów świata. Wielka Brytania najbardziej powiązana ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki w pierwszej kolejności najsilniej zareagowała na załamania na rynku. Bliskie bankructwa były instytucje finansowe Halifax Bank of Scotland (HBOS), przejęty przez Lloyds TSB oraz brytyjski bank Bradford & Bingley specjalizujący się w kredytowaniu nieruchomości, w obliczu zagrożenia został on znacjonalizowany.

Kryzys był źródłem wielu niepopularnych decyzji, wspólne wsparcie przez trzy kraje Beneluksu belgijskiego banku Fortis poprzez przejęcie 49% udziałów za kwotę 11,2 mld euro, bankructwo należącego do Rothschildów Oesterreichische Credit-Anstalt, największego banku Europy Środkowej, udzielenie przez rząd niemiecki pomocy w wysokości 35 mld euro Hypo Real Estate (HRE), wezwanie do dokapitalizowania włoskiego UniCredit, właścicielem którego był wówczas Pekao SA. Tabela nr 1 przedstawia łączną pomoc państw członkowskich UE dla sektora bankowego według stanu na 31 marca 2009 roku.

Tabela 1. Wysokość dokapitalizowania i gwarancji bankowych sektora bankowego w krajach UE w mld euro, stan na 31 marca 2009 rok.

Kraj	Gwarancje bankowe	Kwota dokapitalizowania
Austria	90	15
Dania	580	13,5
Finlandia	50	
Francja	265	21,5
Grecja	15	5
Hiszpania	200	50
Holandia	200	
Irlandia	*	
Łotwa	4,24	
Niemcy	400	80
Portugalia	20	
Słowenia	6*	6*
Szwecja	150	4,8
Węgry	4,95	1,04
W. Brytania	294,26	63
Włochy	*	20
Σ	2285,45	273,84

Źródło: Opracowanie własne na podstawie State Aid Scoreboard – Spring 2009 update, COM (2009) 164, <http://eceuropa.eu>, 09 kwietnia 2009 r.

W państwach oznaczonych „*” udzielono nieograniczonych gwarancji dla określonych kategorii zobowiązań. Sytuacja ta szybko znalazła odzwierciedlenie w makroekonomicznych wskaźnikach gospodarczych, zwłaszcza w zmianach poziomu PKB. W ostatnim kwartale 2008 r. w krajach UE strefy euro oraz w USA, PKB spadł o 1,6% w porównaniu z poprzednim kwartałem, a we wszystkich krajach członkowskich UE – o 1,5%. Największy spadek (o 3,2%) wśród państw wysoko rozwiniętych odnotowała Japonia.

Reasumując należy podkreślić, że w Polsce wystąpiły inne zjawiska niż w USA czy krajach Europy Zachodniej. Przede wszystkim w bilansach banków naszego kraju nie było papierów wartościowych powiązanych z amerykańskimi kredytami hipotecznymi. L. Balcerowicz na konferencji „Forum historyczne 1989-2009” w Berlinie w 2009 roku powiedział, że kryzys nie dotknął Polski, ponieważ nasz rynek wykazał się „zdrowym zacofaniem”.

Niemniej jednak należy zauważyć, że polityka monetarna prowadzona przez Radę Polityki Pieniężnej (RPP), a także obowiązujące normy ostrożnościowe wprowadzone przez Komisję Nadzoru Finansowego (uprzednio Komisję Nadzoru Bankowego działającą przy Narodowym Banku Polskim) miały pozytywny wpływ na bezpieczeństwo sektora bankowego w Polsce. W rozważaniach na temat przyczyn i skutków kryzysu dominują opinie, że implikuje on konieczność fundamentalnych zmian polityki gospodarczej i regulacyjnej w skali całego świata, przede wszystkim w odniesieniu do rynków finansowych.¹²

3. Światowy kryzys finansowy a sektor bankowy w Polsce

Zagregowane dane makroekonomiczne wskazywały, że Polska gospodarka oraz sektor bankowy nie doznały tak radykalnych załamania jak gospodarki i banki państw rozwiniętych. Zmiany w globalnej gospodarce zbyt negatywne nie mogły przejść bez konsekwencji również dla innych państw i instytucji bankowych. Kryzys subprime dotknął relatywnie w mniejszym stopniu polską gospodarkę i sektor bankowy w Polsce niż większość krajów regionu (tzw. stare i nowe kraje członkowskie UE). Większość banków w Polsce wówczas powiązana była z częścią spółek banków w innych krajach, a zatem tzw. spółki „córki” reagowały podobnie jak spółki „matki”.

¹² Kryzys na rynkach finansowych, wyzwania stojące przed spółkami (2009), PRI-CEWATERHOUSECOOPRERS.

Przeniesienie problemów ze sfery finansowej na gospodarkę realną skutkowało zmniejszeniem popytu, w dalszej konsekwencji wiązało się to z ograniczeniem produkcji, często również z ograniczeniem lub wstrzymaniem finansowania zewnętrznego w formie kredytu bankowego. W takich przypadkach bardzo często banki podejmowały same decyzje o zmniejszeniu finansowania lub całkowitym wycofaniu się z finansowania, co wiązało się z pojawieniem problemu z dostępnością do kapitału obcego oraz dalszymi problemami płynności przedsiębiorstw. Pogorszenie sytuacji gospodarczej miało wpływ również na rynek pracy, spadek produkcji skutkował spadkiem zatrudnienia. Zmiany wywołane silnym zewnętrznym impulsem przyczyniły się dodatkowo do pogorszenia sytuacji na rynku pracy. Stopa bezrobocia rejestrowanego uległa zwiększeniu z 9,5% w 2008 r. do 12,1% w 2009 r.¹³ Osoby pozostające bez pracy nie były w stanie regulować swoich zobowiązań terminowo, wówczas banki wypowiadały umowy i przejmowały nieruchomości, które stanowiły zabezpieczenie udzielonych kredytów.

Podobnie jak w przedsiębiorstwach niefinansowych jednym z podstawowych wskaźników stabilności sektora bankowego jest płynność. Raport KNF w 2008 r. informował, iż prawie wszystkie banki spełniały normy ostrożnościowe (płynności). Jedynie w 6 bankach komercyjnych działających w formie spółek akcyjnych i 12 bankach spółdzielczych działających na terenie Polski wymogi dotyczące płynności nie były spełnione, przy czym łączny udział tych instytucji, które nie spełniały norm ostrożnościowych w tym zakresie w aktywach całego sektora bankowego wynosił zaledwie 3,7%.

Skutkiem pojawienia się kryzysu, niezależnie od przyczyny, z reguły zawsze towarzyszą zmiany koniunktury gospodarczej, objawiające się zjawiskiem recesji. Warto podkreślić, że gospodarki i sektor bankowy poszczególnych państw różnią się od siebie stopniem wrażliwości na zmianę koniunktury, przyjmowania negatywnych zjawisk płynących z zewnątrz. Wynika to z jednej strony ze strukturalnych cech danej gospodarki i mocnych instytucji, w szczególności – w przypadku sektora bankowego – z odporności na różnego rodzaju załamania gospodarcze, pogarszającą się sytuację finansową przedsiębiorstw oraz materialną gospodarstw domowych. W tej sytuacji powstają dylematy pomiędzy wyborem łagodzenia przejściowych dolegliwości, pominięciem konsekwencji dla niedalekiej przyszłości, a pozostawieniem tych dolegliwości, na rzecz budowania podstaw do lepszego startu i wyższej dynamiki wzrostu przy ponownym wejściu gospodarki w stan poprawy koniunktury. Skuteczności różnych działań antykryzysowych nie można jednoznacznie określić jako dobrej lub złej. Wcześniejsze

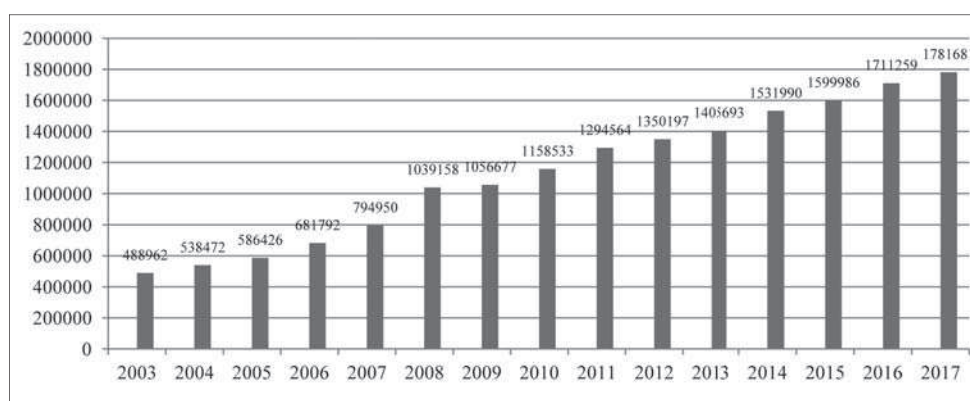
¹³ Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności.

kryzysy miały inne podłoże i inne skutki dla gospodarki, sektora bankowego i gospodarstw domowych.

W 2008 r. odnotowano ogromne zainteresowanie kredytami w związku z czym nastąpił duży wzrost należności kredytowych od sektora niefinansowego (przedsiębiorstw, klientów indywidualnych), skutkując wzrostem zadłużenia gospodarstw domowych, który wyniósł około 350 mld zł, czyli o ponad 91 mld zł (35%) więcej w porównaniu z początkiem roku. Największy udział we wzroście kredytów dla gospodarstw domowych miały kredyty hipoteczne. Wysoka dynamika nie przełożyła się na wzrost udziału należności zagrożonych, wynoszący około 3,5% dla gospodarstw domowych. Warto podkreślić, na co zwracało uwagę wielu badaczy, że dzięki lokalnemu charakterowi działalności polskich banków, nie posiadały one w swoich portfelach tzw. „toksycznych aktywów”¹⁴, które posiadały banki w krajach wysoko rozwiniętych. W istocie stabilna struktura bilansów w polskich bankach pozwoliła na zamortyzowanie szoków, wywołanych kryzysem finansowym na światowych rynkach finansowych.

O skali działalności sektora bankowego z reguły świadczy suma bilansowa instytucji finansowych. Poniżej pokazano wzrost sumy bilansowej w okresie 2003-2017 (patrz wykres 2). Słabsze tempo wzrostu aktywów sektora bankowego wobec wyższego tempa wzrostu gospodarczego kraju i wyższego tempa wzrostu cen towarów i usług konsumpcyjnych spowodowało, że po czterech latach stałego wzrostu, w 2017 r. odnotowano w Polsce spadek relacji aktywów sektora bankowego do PKB.

Wykres 2. Aktywa sektora bankowego w okresie 2003-2017, w mln zł.

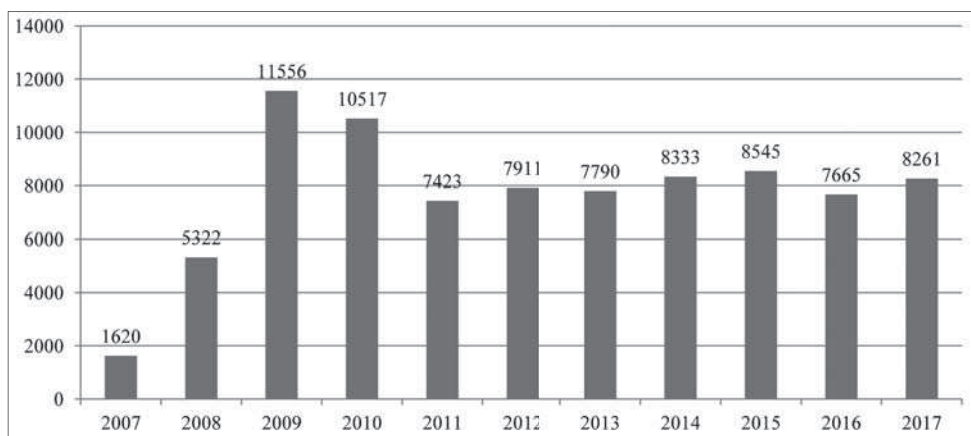
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportu Związku Banku Polskich, marzec 2018 r.

¹⁴ Toksyczne aktywa – złe kredyty i derywaty kredytowe, związane z amerykańskim rynkiem nieruchomości.

W 2017 r. odnotowano wzrost sumy bilansowej o 4,1%. Było to niższe tempo rocznego wzrostu niż w 2016 r., wówczas wynosiło ono 7,0%. Dominującą pozycję w strukturze aktywów sektora bankowego stanowiły należności od sektora niefinansowego, które na koniec 2017 r. wyniosły 1005226 mln zł i stanowiły 56,4% aktywów ogółem. W ostatnim roku ta pozycja wzrosła o 3,2%. Ta dynamika była słabsza w porównaniu z osiągnięciem roku 2016, kiedy roczne tempo wzrostu tych należności wyniosło 5,6%.¹⁵

W sektorze finansowym niewątpliwie w ostatnim okresie ważnym wydarzeniem było sfinalizowanie transakcji przejęcia przez PZU wraz z Polskim Funduszem Rozwoju znaczącego pakietu akcji Banku Pekao SA. Po zrealizowaniu tej transakcji udział kapitału krajowego w sektorze bankowym po wielu latach znów przekroczył 50%.

Wykres 3. Saldo rezerw celowych i odpisów aktualizujących na należności w okresie 2007-2017, w mln zł.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportu Związku Banku Polskich, marzec 2018 r.

Na wysokość wyniku finansowego wpływ miała wysokość rezerw celowych/odpisów aktualizujących. W 2017 r. koszty wynikające z salda utworzonych rezerw celowych/odpisów aktualizujących z tytułu utraty wartości aktywów finansowych wzrosły o 7,8% w porównaniu z rokiem poprzednim. Zwiększenie odpisów nastąpiło w warunkach niezbyt szybkiego wzrostu portfela kredytowego i mimo poprawy jakości portfela kredytowego, sprzedaży części portfela złych kredytów poza banki i w efekcie praktycznie braku zmiany nominalnej kwoty

¹⁵ Raport Komisji Nadzoru finansowego na koniec 2017 roku.

Wokół przyszłości sektora bankowego w Polsce...

należności z utratą wartości w 2017 r. Zwiększenie odpisów prawdopodobnie ma również związek z przygotowaniem banków do wdrożenia nowego standardu rachunkowości MSSF nr 9.

Analizując sytuację sektora bankowego w Polsce na przestrzeni dekady niezwykle ważną kwestią jest rentowność banków oceniana na podstawie danych pochodzących ze sprawozdań finansowych oraz zagregowanych informacji o sektorze bankowym publikowanych przez nadzorcę (KNF).

Dokonując oceny rentowności polskiego sektora bankowego w latach 2007-2017, po znacznym spowolnieniu wynikającym z ogólnoswiatowego kryzysu finansowego, kolejne lata tworzą korzystny obraz w zakresie rentowności banków w Polsce. Wynik finansowy netto okazał się w 2014 r. rekordowy w historii działania sektora bankowego i wyniósł 16 224 mln zł. Spadki nieznaczne, które miały miejsce w 2012 r. o 0,1% i o 1,89% w 2013 r. były statystycznie nieistotne. Dobry wynik finansowy w latach 2010-2014 banki zawdzięczały wpływom z tytułu odsetek, w 2011 r. był on wyższy o 4080 mln zł, tj. o 13,2% natomiast w 2014 r. o 2479 mln zł, tj. o 7,1%. W 2015 r. nastąpiło załamanie wyniku finansowego netto sektora bankowego, który był o 4415 mln zł tj. aż o 27,8% niższy. Kluczową przyczyną była zmiana stóp procentowych wprowadzona przez RPP i niższe stawki opłat za kartę (*interchange*). W tym czasie KNF zawiesiła działalność jednego z największych banków spółdzielczych (Bank Rzemiosła i Rolnictwa w Wołominie), a następnie została ogłoszona jego upadłość. W tej sytuacji banki stanęły przed koniecznością wniesienia dodatkowych wpłat na rzecz Bankowego Funduszu Gwarancyjnego (BFG).

Tabela 2. Wyniki sektora bankowego w Polsce

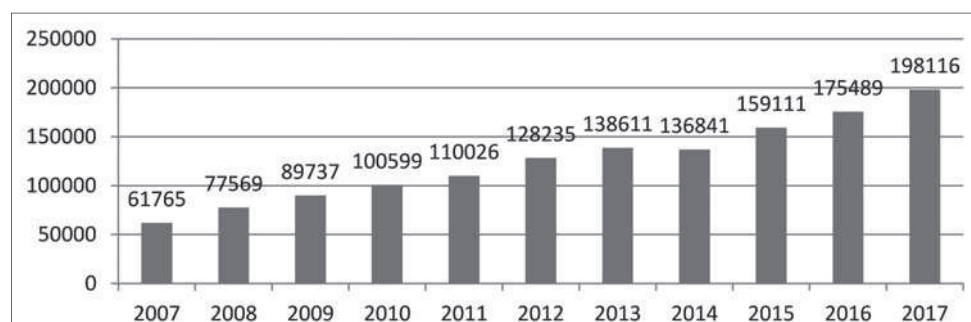
Wyszczególnienie	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Wskaźnik kosztów operacyjnych (%)	56,3	54,4	54,3	51,3	50,9	50,9	52,8	50,9	58,6	56,5	56,0
ROA	1,66	1,53	0,79	1,04	1,27	1,17	1,11	1,08	0,71	0,84	0,77
ROE	22,5	21,1	8,4	10,2	12,6	13,7	12,1	11,8	8,8	9,4	8,5
Aktywa/ PKB (%)	67,7	81,6	78,6	81,9	83,3	83,6	84,6	89,1	89,0	92,1	89,9
Wysokość opłat wnoszonych do BFG (w mln PLN)	79	102	310	301	713	829	875	1200	4260	2450	2097

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportu Związku Banku Polskich, marzec 2018 r.

Udział kosztów w dochodach C/I w polskim sektorze bankowym wynosił powyżej 50%, wskaźnik ten w wielu bankach ma tendencję spadkową, niemniej nadal istnieją banki, które posiadają ten wskaźnik na wyższym poziomie w porównaniu do średniej sektora. Wyższy wskaźnik występuje w sektorze bankowości spółdzielczej. Wskaźniki ROE i ROA również są korzystniejsze w bankach komercyjnych działających w formie spółek akcyjnych niż w bankach spółdzielczych. Zysk na jednego zatrudnionego w 2015 r. był ujemny w bankach spółdzielczych, we wcześniejszym okresie również niższy w bankach spółdzielczych niż w bankach komercyjnych działających w formie spółek akcyjnych.¹⁶

Rentowność działalności obniża się pomimo licznych zmian w strukturze bilansu i rachunku wyników banków. Taka sytuacja niewątpliwie prowadzi do coraz trudniejszego zwiększania kapitałów w związku z rosnącymi wymogami kapitałowymi oraz narastającą awersją inwestorów do alokowania środków w sektor bankowy. Ewentualne dalsze zwiększenie obciążeń finansowych banków dla utrzymania stabilności systemu finansowego może prowadzić do sytuacji, w której zysk nie będzie pokrywał kosztu zaangażowanego kapitału.

Wykres 4. Fundusze własne sektora bankowego w okresie 2007-2017, w mln zł.

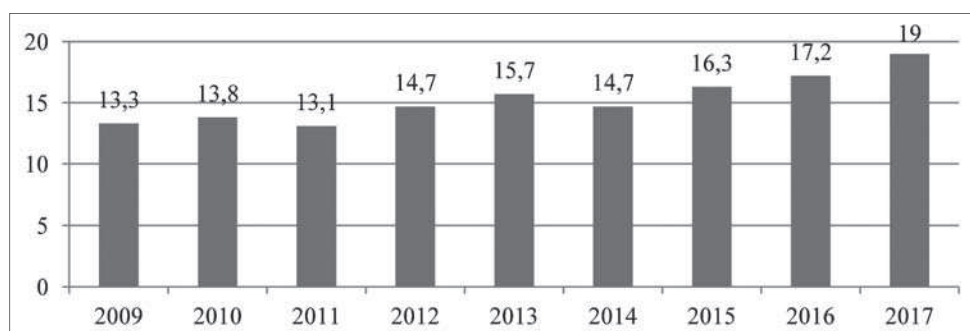
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportu KNF o sytuacji banków.

Jedną z najważniejszych pozycji pasywów sektora bankowego stanowią kapitały. W 2017 r. kapitały własne sektora bankowego zwiększyły się o 20 520 mln zł, tj. 11,2%. Dynamika tej pozycji w ostatnim roku była wyższa niż w 2016 r. Wynikało to z potrzeby związanej z rozwojem akcji kredytowej banków, z osiągnięcia znaczącego nominalnego zysku netto w 2016 r. oraz wzrostu wymogów kapitałowych nakładanych na banki. Głównym źródłem przyrostu kapitałów pozostał bowiem podzielony zysk banków za rok poprzedni.

¹⁶ Szerzej na ten temat w Raporcie KNF 31.12.2017 r.

Z powodu regulacji ostrożnościowych fundusze własne banków rosły i wyniosły na koniec 2017 r. 198 116 mln zł. Rok wcześniej kwota funduszy własnych wynosiła 175 489 mln zł, co oznacza wzrost o 12,9%. Rok wcześniej fundusze zwiększyły się o 10,4%.

Wykres 5. Współczynnik wypłacalności sektora bankowego w okresie 2009-2017, w %.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportu Związku Banku Polskich, marzec 2018 r.

Współczynnik wypłacalności sektora bankowego wzrósł z 17,2% w 2016 r. do 19% w 2017 r. Wzrost współczynnika był w dużym stopniu spowodowany wzrostem funduszy banków, szybszym niż wzrost sumy bilansowej czy należności od sektora niefinansowego i sektora finansowego. Zbyt wysoki współczynnik wypłacalności świadczy o tym, że banki odsuwają się od granicy możliwości produkcyjnych.¹⁷

Pomimo ogólnoświatowego kryzysu finansowego i związanych z tym niestabilnych warunków działania instytucji finansowych oraz wzrastającej konkurencji, sektor bankowy w Polsce a w szczególności banki komercyjne, w trudnym okresie 2008-2014 uzyskał rekordowy wynik finansowy netto, a wskaźniki rentowności uległy nieznacznemu pogorszeniu.

Podsumowując stabilność sektora bankowego mierzoną wskaźnikami rentowności sprzedaży (ROS), rentowności aktywów (ROA), rentowności kapitałów własnych (ROE) oraz poziomem zysku netto należy stwierdzić, iż sektor bankowy w Polsce był stabilny i bezpieczny. W analizowanym okresie odnotowano głównie spadek rentowności kapitałów własnych (ROE) w wielu bankach, co

¹⁷ Szerzej na ten temat w artykule B. Pawłowska (2007), *Ocena standingu banków w świetle mikroekonomicznej teorii przedsiębiorstw*, „Rocznik Naukowy Wydziału Zarządzania w Ciechanowie”, Tom I s. 39-48.

było spowodowane potrzebą utrzymania wyższych wartości kapitałów własnych w wyniku decyzji nadzorcy (KNF).

Reasumując, z punktu widzenia bezpieczeństwa sektora bankowego ważnym wydarzeniem było uchwalenie w 2015 r. ustawy o nadzorze makroostrożnościowym. KNF dokonała w 2017 r. rewizji dodatkowego wymogu kapitałowego nałożonego na największe banki (znaczące systemowo) z powodu zaliczenia ich do instytucji o charakterze systemowym.¹⁸ Tym samym wydaje się, że wymóg kapitałowy dla 10 banków w ramach filaru II z tytułu wysokiego ich zaangażowania w walutowe kredyty mieszkaniowe to bezpieczeństwo gwarantuje.

Podsumowując sytuację sektora bankowego w Polsce oraz adekwatność kapitałową (fundusze własne) banki od wybuchu ostatniego kryzysu finansowego działają w warunkach permanentnych zmian regulacyjnych. To powoduje, że nie radzą sobie z zarządzaniem swoimi potrzebami kapitałowymi, rozpiętość między bankami we wskaźnikach ROE, współczynnika wypłacalności jest olbrzymia. Większość z nich w dłuższej perspektywie podejmuje działania polegające bardziej na bieżącym zarządzaniu wynikami niż na realizacji przemyślanej strategii średnioterminowej. Rosnące wymogi kapitałowe będą oznaczać konieczność nowych emisji bankowych papierów oraz wprowadzenie dalszych ograniczeń w zakresie wypłat dywidendy. Bankom będzie zatem trudniej pozyskać nowych inwestorów.

Wyższe wymogi kapitałowe będą prowadzić do dalszej konsolidacji sektora, co zostało wskazane jako czynnik kryzysogenny. Należy zwrócić uwagę, iż banki słabo sobie radzą z optymalizacją kosztów działania. Wdrożenie w wielu bankach szczegółowego rachunku kosztów z pewnością pomogłoby w ograniczeniu kosztów działania banków. Rachunek kosztów niewątpliwie daje podstawy do konkurencyjnego kosztowego. Banki muszą podjąć szereg działań na rzecz przebudowy struktury bilansów i dalszego ograniczenia kosztów ich działania. Nadmierne zwiększanie wymogów kapitałowych może okazać się w rezultacie szkodliwe dla sektora bankowego i klientów.

W zakresie wyników finansowych banków można zaobserwować, że w ostatnich dwóch latach na banki nałożono wiele obciążeń, które miały niekorzystne przełożenie na zyski banków, chociażby wprowadzenie podatku bankowego, który co prawda został przerzucony wprzód, ale nie przez wszystkie banki i nie

¹⁸ Fundusze wyliczane dla potrzeb regulacyjnych zwiększyły się o 12,9%. Została również podjęta decyzja przez nadzorcę o podwyższeniu wagi ryzyka dla mieszkaniowych ekspozycji walutowych do 150%, wprowadzono nowy bufor systemowy w wysokości 3%, podwyższeniu od początku 2018 r. uległ bufor zabezpieczający.

w całości.¹⁹ Dobra koniunktura gospodarcza z pewnością sprzyja dobrym wynikom finansowym, niemniej jednak banki powinny się przygotować również na zmiany koniunktury. W warunkach słabszej koniunktury koszty odpisów będą wyższe, gdyż będą one zależeć między innymi od kondycji przedsiębiorstw (MSSF nr 9).

Wszystkie wymienione ograniczenia stanowią swoistego rodzaju implikacje dla sektora bankowego w Polsce na przyszłość.

4. Podsumowanie i implikacje dla sektora bankowego w Polsce

Celem artykułu była analiza źródeł i skutków światowego kryzysu finansowego, ze wskazaniem na najistotniejsze kwestie. Przedstawiony w artykule stan sektora bankowego w Polsce jeszcze bardziej pokazuje, iż sektor ten nie powinien odrywać się od sfery realnej gospodarki, szczególnie w okresie dekoniunktury ma to największe znaczenie. Nawet najlepiej funkcjonujący sektor bankowy cechujący się stałą, dodatnią dynamiką wzrostu może zostać dotknięty kryzysem pochodzącym z rynku światowego.

Akceptowanie w USA przez nadzorcę ponadprzeciętnego poziomu ryzyka było niewątpliwie jednym z czynników sprzyjających powstaniu kryzysu finansowego. Konflikt interesów opisany przez teorię agencji, niewłaściwe zarządzanie ryzykiem przez menedżerów, zarówno na poziomie operacyjnym, jak i strategicznym, to również źródła kryzysu. Od kierownictwa najwyższego szczebla należy oczekiwać, że będą uprawiali tzw. spójne przywództwo (współzależność pomiędzy instytucjami, wartościami i zarządzaniem). Zaobserwowane w większości praktyki korporacyjne „pryncypał-agent” nawiązywały do najgorszych praktyk znanych z teorii agencji i były zorientowane na zapewnienie własnych interesów, niekoniecznie natomiast na optymalizowanie wartości dla akcjonariuszy czy klientów. W 2017 roku ukazała się interesująca praca autorów G. A. Akerlofa i R. J. Shillera pt. „Złowić frajera. *Ekonomia manipulacji i oszustwa*”, przedstawiająca szereg nieetycznych praktyk stosowanych przez ludzi finansów.²⁰

Ostatni kryzys finansowy jeszcze wyraźniej uwypuklił niedoskonałość rynków finansowych i rozwiązań. System nadzoru właścicielskiego powinien

¹⁹ Szerzej na ten temat w artykule B. Pawłowska (2017), Wpływ podatku bankowego na instytucje finansowe a równowaga cząstkowa i ogólna, *Rocznik Naukowy WSM*.

²⁰ L. Jaczynowski (2018), *Recenzja książki G.A. Akerlofa i R.J. Shillera „Złowić frajera. Ekonomia manipulacji i oszustwa”* Biuletyn Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego NR 1(80) ISSN 1507-1383.

uwzględniać szerokie spektrum i interes wszystkich interesariuszy. Każda gospodarka i każdy sektor bankowy mają swoją specyfikę, określoną strukturę, w ramach której funkcjonują i powinny posiadać własny adekwatny system finansowy. Stąd też każde państwo powinno wypracować swój własny model zarządzania w okresie dobrej i złej koniunktury (kryzysie), korzystając z doświadczeń i praktyk innych oraz diagnoz i ostrzeżeń formułowanych przez ekspertów i naukowców. Na zagrożenia wynikające z osłabienia nadzoru lokalnego w literaturze krajowej wskazuje również W. Małecki twierdząc, że rozwiązania te mogą utrudnić w przyszłości przeciwdziałanie procykliczności banków.²¹ Jest to wielce prawdopodobne jeżeli decyzje dotyczące kapitałowego bufora antycyklicznego w sektorze bankowym będą podejmowane na poziomie grupy kapitałowej zamiast przez nadzór lokalny. Tymczasem możliwości wykorzystania polityki nadzorczej dla przeciwdziałania kryzysom finansowym są dla Polski kluczowe, zarówno obecnie oraz także w perspektywie przyszłej akcesji do strefy euro.

Powyższe rozważania pozwalają stwierdzić, że w obliczu rosnącego skomplikowania struktur rynkowych i postępującej finansjeryzacji z całą mocą uwidacznia się problem instytucji, asymetrii informacji, agencji oraz monopolizacji gospodarki. Zjawiska te prowadzą nieuchronnie do erozji wartości, które winny być kluczowe w zarządzaniu sektorem finansowym. W przypadku sektora bankowego powracają kwestie aktywnej polityki monetarnej i gospodarczej oraz funkcjonowania wolnego rynku.

Z pewnością głównym problemem jest określenie scenariuszy *ex ante*, brak odniesienia do zjawisk o podobnym charakterze z przeszłości oraz brak skutecznej recepty na kryzys, stwarzającej szybki powrót na ścieżkę wzrostu.

W warunkach istniejących współzależności gospodarek krajów ze sobą kooperujących żadne państwo nie może czuć się odporne na zachodzące w skali globalnej fluktuacje gospodarcze wywołane różnymi zjawiskami. Większość banków polskich jest przecież powiązana z instytucjami kredytowymi z innych krajów, a więc w zasadzie spółki „córki” reagują tak jak spółki „matki”. Niepewność na rynku finansowym i wycofywanie kapitału sprawia, że niemal jednocześnie reagują światowe giełdy.

Dokładne określenie źródeł kryzysu i jego skutków dla sektora bankowego i gospodarki w Polsce z pewnością wymagałoby wszechstronnych analiz prowadzonych przez większe interdyscyplinarne zespoły badawcze, składające się ze

²¹ W. Małecki (2011), *Regulacje sektora bankowego*, artykuł w ramach projektu „Banki a cykle koniunkturalne” finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/B/HS4/06216.

specjalistów z różnych dziedzin – ekonomia, zarządzanie, politologia, socjologia itp. Pomimo tych ograniczeń, sformułowane wnioski i refleksji przypominają, że fluktuacje gospodarcze są immanentną cechą gospodarek kapitalistycznych a występujące cykle koniunkturalne między sobą różnią się.

Banki powinny być co do zasady pośrednikiem pomiędzy osobami posiadającymi nadwyżki finansowe a osobami zgłaszającymi zapotrzebowanie na kapitał, skupiając się na tradycyjnej bankowości depozytowo-kredytowej. Warto rozważyć, czy znowu nie należałoby odłączyć działalności inwestycyjnej od kredytowej. Instytucje finansowe powinny móc dalej spekulować, ale już nie na koszt deponentów i podatników. Również przywrócenie w sektorze bankowym konkurencji doskonałej (mniejsze banki), to niższe ryzyko systemowe w razie upadku któregoś z banków.

Nie można zapominać, że kryzys finansowy stał się przyczyną długotrwałej recesji oraz spowolnienia gospodarczego w wielu państwach świata. Polska długo była uważana za odporną na światowy kryzys. Niemniej zmiany w globalnej gospodarce były jednak zbyt głębokie, aby nie dotknęły również naszego kraju. Kryzys stanowi ogromne wyzwanie również dla polskiej gospodarki. Silne korelacje łączące naszą gospodarkę i sektor bankowy z globalnym rynkiem powodują, że światowe zawirowania przekładają się bezpośrednio na sytuację polskich przedsiębiorstw korzystających z finansowania zewnętrznego. Rozważania o przyczynach i skutkach kryzysu finansowego mają stanowić przestrożę i pokazać, że umiemy uczyć się na błędach innych i wyciągać właściwe wnioski z przeszłości na przyszłość.

Bibliografia:

- Andrews E. (2008), *Greenspan concedes error on regulation*, "The New York Times", October 23.
- Ariely D. (2009), *Predictably Irrational: The Hidden Forces That Shape Our Decisions*. Harper.
- Banajski M. (2009), *Upadłość banku inwestycyjnego Lehman Brothers*, [w:] P. Masiukiewicz (red.), *Międzynarodowe bankructwa i afery bankowe*, SGH Oficyna Wydawnicza, Warszawa.
- Global Financial Stability Report*. Międzynarodowy Fundusz Walutowy. Październik 2008.
- Jacznowski L., (2018), *Recenzja książki G.A. Akerlofa i R.J. Shillera Złowić frajera. Ekonomia manipulacji i oszustwa* „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego” NR 1(80) ISSN 1507-1383.
- Małeckie W. (2011), *Regulacje sektora bankowego*, artykuł w ramach projektu „Banki a cykle koniunkturalne” finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/B/HS4/06216.
- Małkiewicz A. (2010), *Kryzys. Polityczne, ekologiczne i ekonomiczne uwarunkowania*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Moshirian F. (2011), *The global financial crisis and the evolution of markets, institutions and regulation*, "Journal of Banking and Finance", vol. 35, nr 3.
- Pawłowska B. (2007), *Ocena standingu banków w świetle mikroekonomicznej teorii przedsiębiorstw*, „Rocznik Naukowy Wydziału Zarządzania w Ciechanowie”, Tom I.
- Pawłowska B. (2017), *Wpływ podatku bankowego na instytucje finansowe a równowaga częściowa i ogólna*, „Rocznik Naukowy Wydziału Zarządzania w Ciechanowie”, Tom XI.
- OECD: *światowy wzrost gospodarczy w 2009r. ujemny*,
http://www.pb.pl/a/2009/03/20/OECD_swiatowy_wzrost_gospodarczy_w_2009_r_ujemny?Font=pluss
- Raport o sytuacji ekonomicznej banków, Związku Banków Polskich, Banki 2017.
- Raport Komisji Nadzoru Finansowego 2017.
- Shahrokhi M. (2011), *The Global Financial Crises of 2007-2010 and the future of capitalism*, "Global Financial Journal", vol. 22, nr 3.
- Scally D. (2008), *Köhler attacks financial market 'monster'*, "The Irish Times", May 15.
- Taylor J. (2010), *Zrozumieć kryzys finansowy: przyczyny, skutki, interpretacje*, tłum. Ł. Goczek, WN PWN, Warszawa.
- Wojtyna A. (2011), *Gospodarki wschodzące w obliczu kryzysu finansowego – duża odporność czy podatność* [w:] A. Wojtyna (red. nauk.), *Kryzys finansowy i jego skutki dla krajów na średnim poziomie rozwoju*, PWE, Warszawa.